ARETE

Politik Felsefe Dergisi
Journal of Political Philosophy

Arete Politik Felsefe Dergisi | Cilt: 1, Sayı: 1, 2021
Arete Journal of Political Philosophy | Vol: 1, No: 1, 2021

Makale Gönderim Tarihi | Received: 24.02.2021
Makale Kabul Tarihi | Accepted: 03.03.2021
Araştırma Makalesi | Research Article

www.aretejournal.org

Psikanalizin Doğuşu: Beden, Cinsellik ve Öznellik

Alev ÖZKAZANÇ*

Özet

Bu makale, psikanalizin doğuşunu açıklamak üzere cinsellik ile öznellik arasındaki bağlantının nasıl kurulduğuna odaklanıyor. Psikanalizin esasen bir cinsellik kuramı değil, cinsellik üzerinden geliştirilen bir öznellik kuramı olduğu saptamasından hareket eden makale, bu bağlantıyı mümkün kılan tarihsel ve toplumsal bağlamı ortaya koymayı hedefliyor. Makale, söz konusu bağlamı öncelikle psikanalizin kurucusu Freud'un yaşam öyküsü merkezinde inceliyor. Daha sonra ise Foucault'un *Cinselliğin Tarihi* eserinde sunduğu "psikanalizin arkeolojisini" temel alarak iki farklı eksene odaklanıyor. Bunlardan ilki cinselliğin aileye bağlanmasını ve ailenin erotikleştirilmesini konu alıyor. İkincisi ise psikanalizin burjuvazinin sınıf bedeninin olumlandığı ve aile dramlarının öne çıkarıldığı bir benlik teknolojisi olarak ortaya çıkışına bakıyor. Makale, bu iki eksen daha somutlaştırmak ve psikanalizin doğuşunu somut insanlar ve olaylar üzerinden anlatmak üzere E. Roudinesco'nun Freud biyografisinden yararlanıyor. İlk eksen öznellik meselesinin nasıl öne çıktığını vurgulamak üzere, histerinin tedavisinde dikkatin nasıl bedenden söze, ruhsallığa ve öznelliğe kaydığına ışık tutuyor ve psikanalizin kurucu vakası olan Anna O vakasında bu dinamiğin nasıl işlediğini gösteriyor. İkinci eksen, Freud'un çevresinde toplanan ve psikanalizi kuran küçük çevrenin oluşturduğu "geniş aile"nin ilişkilerine odaklanarak psikanalizin "benlik teknolojisi" olarak belirmesini ele alıyor.

* Prof. Dr. (Emekli) | Prof. (Emeritus)

Siyaset Bilimi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara Üniversitesi | Political Science, Faculty of Political Sciences, Ankara University.

alevozkazanc67@gmail.com

Orcid Id: 000-0003-3624-0500

Doi: <http://dx.doi.org/10.47614/arete.24>

Özkazanç, A. (2021). Psikanalizin Doğuşu: Beden, Cinsellik, Öznellik, *Arete Politik Felsefe Dergisi*. 1(1). 8-25.

Anahtar Sözcükler: Freud, Psikanaliz, Cinsellik, Öznellik, Histeri

The Birth of Psychoanalysis: Body, Sexuality, Subjectivity

Abstract

This article aims to clarify the ways sexuality and subjectivity have been implicated in each other in the emergence of psychoanalysis. It departs from the major argument that psychoanalysis is not a theory of sexuality but a theory of subjectivity in connection with sexuality. Thus, the aim of the article is to draw attention to the social and historical context in which psychoanalysis has been founded by Freud. With this aim, it firstly focuses on some biographical aspects of Freud's life. Later, it draws on the argument suggested by Foucault in his *The History of Sexuality* about the "archaeology of psychoanalysis". There are two different axes of historical explanation which the article takes from Foucault and proceed: the first relates to the ways sexuality has been connected to the family so as to result in the sexualisation of family relations. The second is about the emergence of psychoanalysis as a "technology of the self" employed by bourgeois class by means of caring the sexual and familial relations. The article mostly benefits from E. Roudinesco's impressive biographical work on Freud to understand the birth of psychoanalysis in more concrete and particular ways, covering aspects of Freud's life and the small circle around him. On the first historical axis, it deals with the role of hysteria, focusing on the case of Anna O. Here the critical moment is the slide towards inner forces and intimacy instead of the body in the treatment of hysteria. On the second historical axis, the paper draws attention to the inter-familial relations and the familial dramas of the closed circle around Freud to understand the birth of psychoanalysis as a technology of the self.

Key Words: Freud, Psychoanalysis, Sexuality, Subjectivity, Hysteria.

Giriş

Psikanalizin doğuşunun öyküsü birçok farklı şekilde ve düzlemde anlatılabilir, anlatılmıştır da. Ben bu yazıda hem Freud'un yaşam öyküsüne ve öznelliğinin belirli yönlerine odaklanan hem de onu daha genel bir tarihsel ve toplumsal bağlama yerleştirmeye çalışan bir çerçeve kurmaya çalışacağım. Bu çerçeveyi çizmek istedim çünkü psikanalizin doğuşunu anlamak için kritik bir öneme sahip olan bir bağlantının ancak bu çerçeveden bakınca anlaşılır olacağına inanıyorum. Burada söz konusu olan şey, cinsellik ile öznellik arasındaki bağlantıdır. Bu amaçla öncelikle Freud'un yaşam öyküsünden ne çıkarabileceğimize bakacağım. Daha sonra ise, Foucault'un *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde sunduğu "psikanalizin arkeolojisini" temel alarak iki farklı eksen üzerinden ilerleyeceğim. Bunlardan ilki, cinselliğin aileye bağlanması, yani aile ilişkilerinin erotikleştirilmesidir. İkincisi ise burjuvazinin benlik teknolojisi olarak psikanalizin ortaya çıkışıdır. Her iki eksen birlikte ele alınınca cinsellik ile öznellik

arasındaki bağların psikanalizin doğuşunu mümkün kılacak şekilde nasıl kurulduğunu anlamak mümkün olacaktır.

Freud'un Yaşamı

Öncelikle Freud'un yaşamına ve psikanalizin doğuşuna dair temel olayları hatırlatan bir özet sunmakta fayda var.

Freud 1856 yılında, Freiberg'de (o zamanlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde yer alan, Viyana'ya yakın küçük bir kent) yaşayan orta sınıf Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geliyor. Kendisi üç buçuk yaşındayken, ticaretle uğraşan babasının iflası nedeniyle Viyana'ya göç etmelerinden önceki çocukluk dönemi, geleneksel aile ortamında geçiyor (Breger, 2012, s. 17-35; Roudinesco, 2016, s. 17-21). Bu geniş aile, kendinden yirmi yaş küçük bir kadınla üçüncü evliliğini yapmış olan Freud'un babasının önceki evliliğinden olma iki yetişkin oğlu ve onların ailelerinden oluşuyor. Yedi kardeşin en büyüğü olarak dünyaya gelen Freud, anne-babasının özellikle de annesinin gözdesi olarak büyüyor (Roudinesco, 2016, s. 21-25). Liberal düşüncelere sahip babası ve oğlunun "büyük adam" olacağına inanan annesinin destekleriyle Freud, ailede üç kuşaktır yüksek eğitilmiş ilk kişi olacak şekilde, iyi bir klasik eğitim hayatına başlıyor (Breger, 2012, s. 46-50). Viyana Üniversitesinde tıp öğrenciliği yaptıktan sonra fizyoloji ve beyin anatomisi alanlarında çalışıyor ve nihayet (Yahudi olduğu için karşılaştığı engellemeler nedeniyle gecikmiş şekilde) nöropatoloji doçenti oluyor. Evlenme planları yapan Freud, geçimini daha iyi sağlamak amacıyla araştırma kariyeri yerine hastanede doktor olarak çalışmayı tercih ediyor ve 1886 yılında özel muayenesini açarak nevroz hastalarına bakmaya başlıyor. Uzun yıllar nişanlı kaldığı Martha Bernays ile aynı yıl evleniyor (Phillips, 2014, s. 74; Roudinesco, 2016, s. 46-51). 1895 yılında bir araştırma bursuyla Paris'e giderek, Salpetriere Akıl Hastanesinde başhekim olan J. M. Charcot'un derslerini izliyor ve onun histeri hastalarına uyguladığı hipnoz metoduna tanık oluyor (Freud, 2016a, s. 86-90). 1887'den itibaren nevroz tedavilerinde hipnotik telkini kullanmaya başlayan Freud, daha sonra doktor arkadaşı J. Breuer'in geliştirdiği "katartik" sağaltım metodunu benimsiyor ve nihayet kendine özgü bir metot olarak serbest çağrışım yöntemini yani psikanalizi geliştiriyor (Freud, 2016a, s. 97-102). 1895 yılında Beuer ile birlikte *Histeri Üzerine Çalışmalar* adlı ilk kitabını yayınlıyor ki bu kitap, (her ne kadar hâlâ katartik yöntemin etkisi altında olsa da) psikanalizin ilk metni

olarak görülebilir. Bilinçdışı kavramının ilk kez sahneye çıktığı bu kitapta histerinin nedeni olarak bastırılmış ruhsal çatışmalar öne sürülmüştür (Freud, 2016, s. 97-110; Freud ve Breuer, 2013). Ancak psikanalizin gelişkin bir kuram olarak ilk kez net biçimde ortaya konması 1900 tarihli *Rüyaların Yorumu* ile gerçekleşir (Freud, 2014). Babasının 1896'da ölümüyle birlikte depresyona giren Freud, mesleki ve kişisel sorunları üzerine yoğunlaştığı bu süreçte özellikle kendi rüyalarını merkeze alan bir oto-analiz gerçekleştirmiş ve bu sürecin sonucunda *Rüyaların Yorumu*'nu yayınlamıştır (Anzieu, 2003). Rüyaların “bilinçdışına giden kral yol” olarak çözümlendiği; bilinçdışı kavramı ve ruhsal aygıtı dair ilk kez ayrıntılı bir kuramın ileri sürüldüğü bu eser, psikanalizin yaygın olarak tanınmasını sağlayacaktır. Bu arada elli üç yıl sürecek olan evliliklerinin ilk sekiz yılında beş çocuk yapan Freud-Martha çifti, daha fazla çocuk istemedikleri için Freud'un cinsel perhize başvurma kararıyla hayatlarına devam ederler (Breger, 2012, s. 115-128; Roudinesco, 2016, s. 46-50). 1900-1938 arasında Freud kendini araştırmalarına verir, çok sayıda yayın yaparak psikanalizi geliştirir. Böylece Freud'un etrafından toplanan çok küçük bir çevreyle sınırlı olarak başlayan psikanaliz, kısa zamanda uluslararası bir saygınlık kazanmayı başarır ve 1910'da *Uluslararası Psikanaliz Derneği*'yle birlikte kurumsallaşma da sağlanmış olur (Freud, 2016, s. 275-283). 1938'de Hitler'in Avusturya işgali sonrasında Freud Londra'ya kaçmak zorunda kalır ve uzun süredir boğuşmakta olduğu kansere yenik düşerek bir yıl sonra orada ölür.

Pek de olaylı olmayan, neredeyse tamamen araştırmaya adanmış görünen bu sakin yaşam öyküsü, buna rağmen biyografi yazarlarının çok ilgisini çekmiş, “kurucu baba”nın yaşamına ve kişiliğine odaklanarak “psikanalizin psikanalizini yapmak” fikri pek çoklarına çekici gelmiştir. Oysa Freud'un yaşamöyküsünü yazmak isteyenlerin önünde ciddi zorluklar vardır. Erken dönem çocukluğu hakkında ketum olan, özel yaşamını gizli tutmaya çalışan, biyografi yazarlarına antipati duyan ve müstakbel biyografi yazarlarının işini zorlaştırmak amacıyla mektup gibi özel belgelerini birkaç kez yok etmiş olan Freud'u psikanalize tabi tutmak pek de kolay olmamıştır (Phillips, 2014, s. 32; Strachey, 2016, s. 54-65). Yine de özellikle *Rüyaların Yorumu*'nda sunduğu kendi rüya yorumları, ölümünden sonra yayınlanan özel mektupları (yakın arkadaşı Doktor Fliess'e mektuplar), eserlerinde söz ettiği bazı tarihsel figürler (Goethe, Musa, Leonardo gibi) ile yaptığı özdeşleşmelerin yorumlanması yoluyla edinilen zengin malzeme, Freud hakkında çok sayıda biyografi yazılmasına el vermiştir (Strachey, 2016, s. 54-59). Bu alanda literatürde

iki farklı ve karşıt eğilim ayırt edilebilir. İlk, Freud'un oto-analizini merkeze alan ve insan ruhunun derin hakikatlerini keşfeden dürüst, cesur ve yalnız bir kahraman imgesi sunan bir yaklaşım vardır ki bu “muhteşem yalnızlık” çeken kahraman imgesi bizzat Freud'un kendi yazılarından, özellikle *Özyaşam Öyküsü* adlı metninden de destek bulmuştur (Freud, 2016a). Bunun tam karşıtında ise, “kendi kahramanlık ve büyüklük arzularına kapılmış olup aşırı genellemeler yapan ve şaşaalı kuramlar öne süren” Freud imgesi bulunur (Breger, 2012). Bu ikincisi her ne kadar Freud'un eserinin değeri konusunda ilk görüşle çatışma halinde olsa da aynen onun gibi bir kahramanlık mitini pekiştirmekte ama bunu tersinden yapmaktadır. İkinci yaklaşımın en iyi örneğı Louis Breger'in Freud biyografisinde getirdiğı açıklamaıdır. Ona göre Freud, erken çocukluğunda yaşadığı kayıp ve travmalarla (kardeş ölümü, annenin ölümünden duyulan korku, çok kardeş nedeniyle annenin ilgisinin kaybedilmesi korkusu, sevilen dadının kaybı, babanın iflası, küçük kasabadan Viyana'ya zorunlu göç, geniş ailenin dağılması gibi) başa çıkmayı başaramadığı için onları inkâr edip yerine “daha rahatlatıcı olan ve kendisine büyük bir keşif gibi görünen” Ödipus kompleksine sarılmıştır (Breger, 2012, s. 31).

Freud'un eserinin o ya da bu şekilde psikanalize tabi tutulması çok çekici görünmekle birlikte, düşölmesi çok muhtemel olan indirgeme ve basitleştirme tuzaklarına karşı uyanık olmak gerekir. Nitekim Adam Phillips, Freud üzerine yazılan en güzel (ve en kısa) biyografilerden biri olan eserinde, yaşamöyküsü konusundaki zorluklara dikkat çeker. Ona göre, her ne kadar Freud kahramanlara hayranlık duymuş ve “psikanalizin keşfinin kahramanca bir şey olduğunu” düşünmüş olsa da sonuçta psikanalizin bize kahramanlık hikâyeleri değil, aile ve çocukluk hikâyeleri anlattığını unutmamak gerekir (Phillips, 2014, s. 14). Üstelik psikanaliz “insanların neden ve ne hakkında konuşamadığının hikâyesi” olmuştur. Phillips, Freud'a dair yazılacak biyografilerin, bizzat Freud'un gösterdiği yaşam öykülerini anlamaya ve anlatmaya dair zorlukları hatta imkansızlığı göz önüne alması gerektiğı konusunda bizleri uyarır (Phillips, 2014, s. 27). Benzer şekilde, en önemli Freud uzmanlarından biri olan Strachey de bu tür bir şüpheliğı paylaşır ve Freud'un yaşamı hakkında “iki karşıt, aynı derecede gerçek dışı ve şematik görüşün” (idealleştirici ve aşağılayıcı) olduğunu belirtir. Ayrıca şunu da ekler: “böylece yaşam-öyküsel bir gerçekliğin var olabileceğı konusunda Freud'un duyduğu kuşku kendi üzerinde doğrulanmıştır” (Strachey, 2016, s. 65).

Psikanalizi Freud'un karakteri üzerinden psikanalize tabi tutma çabasının daha ciddi bir sonucu daha vardır. Bu yaklaşımlar, çoğu zaman Freud'un eserinin yaratıcı mahiyetini ve kuramsal gücünü küçümseme eğilimine yol açmaktadır. "Ödipal kompleks", "cinselliğin ruhsal önemi", "çocuk cinselliği", "hadım edilme" ya da tüm bunların bağlandığı "bilinçdışı" kuramını Freud'un o ya da bu öznellik durumuna bağlı olarak açıklamak, tutkulu bir mesleki adanmaya dayanan bir yaşama ve onun ürününe haksızlık etmek anlamına gelir. Psikanalizin doğuşu, elbette Freud'un yalıtılmış gibi ele alınan öznel durumuna bağlı olarak değil, bu özneliği kuran ve sarmalayan toplumsal ve tarihsel bağlamda ele alınmalıdır. Bir sonraki bölümde söz konusu tarihsel bağlamın psikanalizin doğuşu açısından kritik olan yönüne değineceğim. Burada ise söz konusu bağlamın aynı zamanda kavramsal ve bilimsel bir bağlam olduğuna dikkat çekmek isterim.

Psikanalizin doğuşunun öyküsü hiç kuşkusuz ve en başta Freud'un yaptığı kavramsal keşifler üzerinden anlatılmalıdır. Ancak ben bu yazıda birçok yerde çok iyi anlatılmış olan bu kuramsal tarihe odaklanmayacağım. Bu tür bir anlatımın en iyi örneğini Freud'un psikanalizin tarihçesini anlattığı *Özyaşam Öyküsü* (1925) ve *Psikanalizin Tarihçesi* (1914) ve *Psikanalizin Kısa Özeti* (1923) adlı yazılarında buluruz (Freud, 2016a, 2016b, 2016c). Freud'un erken çocukluğuna dair hiç bilgi içermeyen, hemen sadece eğitim ve araştırma kariyerine odaklanan bu metinler psikanalizin temel kavramlarının nasıl keşfedildiğini aydınlatır. Freud psikanalizin tarihçesini, "katartik ön dönem sayılmazsa iki döneme" ayırmaktadır. 1905-1907'ye kadar süren ilk dönemi "yalnız olup bütün işi tek başıma yürütmeye çalıştığım dönem" olarak adlandıran Freud, sonraki dönem için "öğrenci ve çalışma arkadaşlarımla psikanalize katkılarının giderek büyük önem kazandığı" dönem der (Freud, 2016a, s. 150). Freud, psikanalizin ilk yıllarını "muhteşem yalnızlık", "Robinsonvari bir yalnızlık" ve "afroz edilmişlik" gibi terimlerle ifade eder. "Yolunu şaşırma" ve "özgüvenini yitirmek korkusuyla" sarılmış olsa da yine de "kahramanlık kokan nefis bir dönem"de çalışmalarını yüksek bir kararlılık ve özgüvenle sürdürmüştür (Freud, 2016b, s. 271). Bu yazılarda Freud'un kendi döneminin tıp bilimiyle nasıl bir ilişki içinde olduğunu ve nasıl olup da mevcut olandan radikal biçimde farklılaşarak yeni bir kıtayı keşfe çıkabildiğini anlarız. Paris'te Charcot'dan etkilenmesi, daha sonra Breuer'ın katartik yönteminden psikanalitik yönetime geçişi, Breuer'dan ayrılarak nevrozlarda cinsel etkenin önemini öne çıkarmaya başlaması,

rüyaların yorumu, bastırma, direnç ve bilinçdışının keşfi, libido kuramı, çocuk cinselliği ve aktarımın keşfi gibi süreçleri okuruz. Freud'un psikanalizin doğuşuna dair açıklamasında rüyaların yorumuna ve oto-analizine kritik bir önem verdiği doğrudur. Nitekim bu “muhteşem yalnızlık” döneminde özellikle düşlerin yorumu sayesinde araştırmasına tutunduğunu ifade eder (Freud, 2016b, s. 272).

Oto-analize yapılan bu vurgu, bizi tekrar Freud'un özneliliği meselesine geri götürür. Didier Anzieu'nun ifadesiyle “Freud psikanalizi kırk-kırkbeş yaşları arasında, kendi düşleri üzerine kişisel bir çalışmaya girişerek keşfeder” (Anzieu, 2003, s. 24). Ona göre söz konusu dönem, Freud'un orta yaş krizi, babasının ölümüyle girdiği yas çalışması ve depresyon ile nitelenir. Yine de Freud'un özneliliğine yapılan bu vurgular, çalışmasının bilimsel değeri üzerine gölge düşürmemelidir. Çünkü Freud, kırklı yaşlarının başlarında kendi kendini analize tabi tutarak Ödipal arzu ve korkularını ortaya çıkardığında, zaten on yıldan fazla süredir nevroz hastalarına bakan ve histeri üzerinde uzmanlaşan bir hekimdi. Oto-analizden önce, cinsel içerikli çocukluk deneyimlerinin nevroz oluşumunda etken olduğunu ortaya koymuştu. Hatta Anzieu'nun gösterdiği üzere 1895 yılında temel kavramların çoğu ortaya çıkmıştır bile (Anzieu, 2003, s. 33). Nitekim Freud'un düşlere odaklanmasının esas nedeni, “patolojik olan” ile “normal psikoloji” arasında bir ortak nokta bularak insanın ruhsal aygıtının modelini ortaya çıkarma isteği olacaktır.

Tüm bunlar, Freud'un keşfini değerlendirirken, onun ısrarlı, dürüst ve hayranlık verici bir adanmayla giriştiği bilimsel çabanın takdir edilmesi gerektiğini gösterir. Elbette, bu tür bir adanmışlık ve “bilgi açlığı” dürtüsünün gerisinde, hırs, rekabet ya da kahramanlık isteği olduğu kadar cinsel tutkuların bastırılması ve yüceltilmesi de etkili olmuştur. İlgili literatürde Freud'u “üstün başarılı” bir bilim insanı olmaya götüren hırs ve kahramanlık gibi kişisel dinamiklerin büyük kısmı, Yahudiliğiyle ilgili olarak açıklanmıştır. Buna göre Freud, “kültürel düzen içinde başarıya erişerek”, hem hekim ve araştırmacı olarak babasının arzusunu” gerçekleştirmiş hem de babası nezdinde temsil edilen “ezilen Yahudi” kimliğinden sıyrılmak istemiştir (Anzieu, 2003, s. 23; Roudinesco, 2016, s. 32). Ayrıca, söz konusu bilgi açlığı dürtüsünün gerisinde bastırılmış ve yüceltilmiş bir cinsel dürtü olduğuna da dikkat çekmek gerekir. Çağdaşlarından günümüze kadar Freud'un (ve onun çevresindeki psikanalizi kuran küçük çevrenin) cinsel yaşamlarına yönelik türlü itham ve dedikodular eksik olmamıştır. Bu dedikoduların çizdiği “sapkın Freud” imgesinin tersine, onun yaşamına damgasını vuran temel

şeylerden birinin cinsel bastırma ve yüceltme olduğu söylenmelidir. Nitekim Freud kendisini “içini yakıp kavuran tutkuları hep baskılayan” birisi olarak ifade eder (Strachey, 2016, s. 63). Ancak bunu söylemek, Freud’un cinsellik-dışı püriten biri olduğu anlamına gelmez, tersine, özellikle kadın cinselliğinden büyülenmiş olması, psikanalizin doğuşunda kritik bir rol oynamış sayılabilir ki buna daha sonra tekrar değineceğim. Şimdilik sadece, Freud hakkındaki en yetkin biyografilerden birinin yazarı olan Elisabeth Roudinesco’nun saptamalarına yer vererek geçelim. Freud’un genç, enerjik ve güzel annesi tarafından erken uyarılmış bir cinsellik ve fantezi dünyasına sahip olduğuna işaret eden Roudinesco şöyle yazar: “Tanrı tanımaz bir Yahudi, dürtülerine hâkim olabilen ve püritenliğin zararlarını eleştirebilen özgürleşmiş bir püriten olarak Freud, çocukluğundan başlayarak insan cinselliğinin gizemlerine ve aşırılıklarına tutkulu bir merak duyan örgütlü bir isyancı izlemine verdi” (2016, s. 25). Sonraki bölümde göstermeye çalışacağım üzere, psikanalizin doğuşu, her şeyden çok tam da bu tutkulu merakla ilgilidir.

Psikanalizin Arkeolojisi

Cinselliğe tutkulu bir merak ve özellikle de kadın cinselliğinden büyülenme hiç kuşkusuz Freud’un yaşadığı Viktoryen dönemde istisnai bir durum değildi. Freud’un içine doğduğu çağda çoktandır bir cinsellik devrimi yaşanıyor ve o da bu cinsel devrim çağının çocuğuydu. Foucault’nun işaret ettiği üzere, bu devrim aslen cinselliğe dair bir söylem patlamasına dayanıyor ve “histerik kadın”, “sapkın-eşcinsel erkek” ve “mastürbatif çocuk” gibi figürler etrafından patlak veren söylemler toplumsal imgelemi ele geçirmişti. Psikanaliz, bu figürlerden “histerik kadın” üzerine odaklanarak tarihsel sahneye giriş yapacak ve çocuk cinselliğini benzeri görülmemiş “skandal” bir şekilde öne sürecekti. Bu bölümde, psikanalizin doğuş öyküsünü bu tarihsel bağlama yerleştirmek amacıyla Foucault’un *Cinselliğin Tarihi* eserine başvuracağım (Foucault, 2007).

Bilindiği üzere, *Cinselliğin Tarihi*’nin 1. kitabı olan *Bilme İstenci*, “baskıcı varsayım”, “söyleme kışkırtma”, “sapkın yerleştirme”, “cinsel bilim” ve “cinsellik tertibatı” gibi temel kavramlar eşliğinde, 17. yüzyıldan itibaren cinsellik tertibatının ve onun içinde yuvalandığı yeni bir biyo-iktidar mekaniğinin nasıl ortaya çıktığını anlatır. Bu anlatım doğrudan psikanalizle de ilgilidir çünkü Foucault’un ifadesiyle “cinsellik tertibatının tarihi psikanalizin arkeolojisi olarak değerlendirilebilir” (Foucault, 2007, s. 98). Cinsellik tertibatı demek ne demektir? Foucault onu asıl olarak cinselliğin üretimini

gerçekleştiren bir tarihsel tertibat olarak tanımlar ve şöyle yazar: “söz konusu olan, olumsuz bir dışlama ya da ret mekanizmasından çok, incelikli bir söylemler, bilgiler, hazlar ve iktidarlar şebekesidir”. “Bedenlerin uyarılmasının, hazların yoğunlaştırılmasının, söyleme kışkırtmanın, bilgilerin oluşumunun, denetim ve direnmelerin güçlenmesinin bazı önemli bilgi ve iktidar stratejilerine göre birbirine eklendiği büyük ve görünür bir şebeke” olarak tanımlanan bu tertibat, 18. yüzyıldan itibaren beliren dört büyük bilme nesnesi etrafında şekillenmiştir: histerik kadın, sapkın erkek, mastürbatif çocuk ve Malthuscu çift (Foucault, 2007, s. 80-81).

Foucaultcu bir perspektiften bakanlar, yaygın olarak psikanalizi bu cinsellik tertibatının kurucu bir parçası ve biyopolitiğin bir aracı olarak değerlendirmişlerdir. Bu görüş yanlış olmamakla birlikte, psikanalizin doğuşunu anlamak için yetersizdir. Cinsellik Tertibatının (CT) yanı sıra Foucault’un bahsettiği bir başka tertibat daha vardır ki psikanalizin tarih sahnesine çıkışını anlamak için asıl olarak buna bakmak gerekir çünkü psikanaliz tam da bu iki farklı tertibat arasındaki gerilimli ilişkiden doğmuştur. Söz konusu tertibat, Evlilik Birliği Tertibatıdır (EBT). Foucault öncelikle bu iki tertibatın farkına vurgu yapar (Foucault, 2007, s. 81-82). Asıl olarak bedenin duyumları ve hazların niteliği ile ilgili olan CT, hareketli ve çok biçimli bir mahiyet arz ederken; EBT üreme, yasa, hukuk, soy, miras ve karı koca ikilisi ile ilgilidir. Foucault’un sonraki analizleri ise CT ile EBT arasında 17. yüzyıldan itibaren gelişen karmaşık ilişkiyi açıklar. Aşağıdaki uzun alıntı, bu tarihsel gelişmenin ana hatlarını çizer:

Önceleri aile kurumlarının kenarlarında (günah çıkarmada, eğitilimde) gelişen CT, yavaş yavaş merkez olarak aileyi almaya başlayacaktır. CT’nin EBT için tuhaf, yok edilemez ve tehlikeli bulunan yönleri... aile tarafından ele alınır. Ama bu aile yeniden düzenlenmiş, ... daha güçlenmiş durumdadır. Anne-baba ve eşler dışarıda... psikiyatristlere dayanan, içeride ise evlilik bağı ilişkilerini aşmaya ya da... psikiyatrikleştirmeye yönelik bir cinsellik tertibatının aile içindeki temel amillerine dönüşürler... İşte o zaman ailede hiç dinmeyen bir talep ortaya çıkar: Bu acı cinsellik ve bağ oyunlarını çözümlemeye kendisine yardım edilmesi talebi... CT’nin tuzağına düşen aile, cinsellik uzmanlarına (eğitimcilere, psikiyatristlere ve doktorlara) feryadını duyurur... Aile cinsellik tertibatı içinde bir kristal prizmadır; gerçekte yansıttığı ve kırdığı bir cinselliği yayar görünür... bu yansıtma hareketi dolayısıyla aile, CT için en değerli taktik öğelerden biri olur (Foucault, 2007, s. 84-85).

İşte psikanaliz gelip bu oyun alanına yerleşmiştir. Bu açıklamaya göre psikanaliz, CT’nin EBT’nin elinden kurtulmamasını sağlamak üzere işin içine girer ve cinselliğin aile (yani ensest) merkezli okunmasını sağlayan temel bir araç sunar. Psikanalize yönelik dinmeyen talebin nedeni, EBT ve ailenin güçlenmesine yaramasıdır. Foucault şöyle

yazar: “Cinselliğin tam merkezinde ve onun oluşum nedeni ve anlaşılabilirlik şifresi olarak evlilik bağı yasasını, evlenmenin, akrabalığın ve enstetin birbirine karışan devinimlerini buluyordu... Orada, herkesin cinselliğin kökeninde ana-baba-çocuk ilişkisinin bulunacağı garantisi, her şeyin tam da tersi bir sürece işaret ettiği bir anda, cinsellik tertibatını evlilik bağı sistemine ilişik tutmayı sağlıyordu” (Foucault, 2007, s. 86). Böylece bir yandan cinsellik, aile ve enstet üzerinden Yasa ve Hukuk’a bağlanırken, öte yandan da tüm aile ilişkileri cinselleştirilmiş (erotize edilmiş) olacaktır.

Cinselliğin Tarihi, sadece iki farklı tertibat arasındaki gerilim oyununa psikanalizin nasıl yerleştiğini göstermekle kalmaz, psikanalizin sınıfsal mahiyetine de dikkat çeken ikinci bir tarihsel açıklama eksenini daha sunar. Bu açıklamaya göre cinsellik öncelikle doğuş halindeki burjuvazinin, aristokratik kan ve soy ilkesine karşı kendi cinselliğini ve bedenini olumlama faaliyeti olarak ortaya çıkmıştır (Foucault, 2007, s. 91). “Hegemonya kazanma sürecinde kendine bir beden hediye eden” burjuvazi, bunu da bir cinsellik teknolojisi edinerek başarmış ve yeni bir “sınıf bedeni” oluşturmuştur (Foucault, 2007, s. 93). Uzun süre CT’nin dışında kalmış olan yoksul halk katmanları, ancak 19. Yüzyılda CT genelleştiği zaman bu tertibat tarafından içerilmiş ve kuşatılmışlardır. İşte psikanalizin doğuşu tam da bu dönemde, yani “cinsellik evrenselleştiğinde” gerçekleşir. Burjuvazinin kendini halk katmanlarından farklılaştırmasının bir aracı olarak psikanaliz bu sırada devreye girer. Foucault şöyle yazar: “Cinsellikleri üzerine titreme ayrıcalıklarının yitirmiş olanlar, bu kez onu yasaklayan şeyi başkalarından daha çok hissetme ve bastırmayı ortadan kaldırmayı sağlayan yönetime sahip olma ayrıcalığı elde ediyorlardı... O andan itibaren, toplumsal farklılaşma kendini bedenin “cinsel” niteliğinde değil, bastırılmasının yoğunluğunda tanımlamaya başladı” (Foucault, 2007, s. 97). Baskı kuramının çıkış noktası tam da budur ve bu aynı zamanda psikanalizin de arkeolojisidir (Foucault, 2007, s. 98). Foucault’un bu açıklaması bize kendi acılarına ve aile travmalarına dönen burjuvazinin kendi “benlik teknolojileri” olarak psikanalizin nasıl doğduğunu anlama ve bu meselenin öznellik ile bağlantısını kurma imkânı sunacaktır.

Cinsellik ve Öznellik

Şimdi Foucault’un sunduğu iki eksenli tarihsel açıklama çerçevesi üzerinden giderek psikanalizin ilk dönemine bakmak istiyorum. Böylece psikanalizin doğuşunda

cinsellik, beden ve öznellik üçlüsünün birbirine nasıl bağlandığını daha somut olarak ortaya koymayı amaçlıyorum. Daha spesifik olarak şu soruyu yanıtlamaya çalışacağım: Histerik kadın figürü, öznellik kuramı ve burjuvazinin benlik teknolojisi arasındaki bağlantılar nasıl kurulmuştur? Bu soruyu yanıtlamak üzere, öncelikle histeri meselesine ve özellikle kurucu vaka olarak anılan Anna O vakasına bakacağım. Sonraki bölümde ise, burjuvazinin benlik teknolojisi olarak psikanaliz meselesine eğileceğim.

İlk olarak Freud'un Paris'te Charcot ile olan temasına geri dönelim. Dönemin en önemli histeri uzmanı sayılan Charcot, Paris varoşlarından gelen binlerce histerik kadının kapatıldığı, "son Bastille" diye anılan Salpetriere Akıl Hastanesinin başhekimi idi (Roudinesco, 2016, s. 56). Histerinin, o sıralar yaygın olarak varsayıldığı gibi büyüden, şeytani numaralardan ya da rahimle ilgili sorunlardan değil, cinsel travmalardan kaynakladığını ileri sürüyordu ki bu aykırı görüşler Freud üzerinde oldukça etkili olacaktır. Öte yandan Charcot da o dönemin genel eğilimine uygun olarak histerinin tedavi edilmesinden çok araştırılması ve sınıflandırmayla ilgiliydi ve hastalarına yönelik nesneleştirici bir yaklaşımı vardı. Nitekim ününü, histerik kadın bedenlerinin sergilendiği ve semptomlarının hipnoz altında geçici olarak giderildiği kamuya açık gösterilere borçluydu (Roudinesco, 206, s. 58). Bu nesneleştirici bakış tedavi fikrinden o kadar uzaktı ki Freud ona, Viyana'da Doktor Breuer'in bir hastasını konuşma kürü denen bir yöntemle tedavi ettiğini söylediğinde Charcot bunu önemsememişti. Freud ise Breuer'in açtığı yoldan giderek psikanalizi geliştirecekti. Charcot'un ve o dönem tıp camiasının temsil ettiği nesneleştirici bakış ile kopuş, psikanalizin doğuşunda en temel belirleyici olmuştur. Roudinesco'dan aldığım aşağıdaki satırlar bu kopuşu ve bu süreçte kadınların oynadığı rolü çok iyi ifade eder:

Nasıl 19. yüzyıl sonunda bir bakış kliniğinin -Charcot'un kliniğinin- geliştirilmesinde Paris'in varoşlarından gelen deli ya da yarı-deli kadınlardan yararlanıldıysa, dinlemeye dayalı bir kliniğin (artık dışsallıkla ilgili değil, içsellikle ilgili bir klinik) kuruluşunun başrol oyuncularını da, özel bir muayenenin mahrem ortamında karşılanan Viyanalı kadınlar oldu. Halktan kadınların tersine, bu burjuva kadınlara bir özel hayat, bir mahremiyet duygusu hakkı tanınıyordu. Onların varoluşsal çaresizliği, bilim adamlarının yeni bir öznellik kuramı geliştirmelerini sağladı. Dilsiz varlıklarıyla ve gerçek yaşamlarını tahrif eden klinik anlatılar aracılığıyla psikanalizin icadının başlangıcında yer aldılar: tarihçiye yeniden anlatma görevini yükleyen dile sığmaz bir başlangıç (Roudinesco, 2016, s. 80).

Roudinesco'nun dikkat çektiği bakıştan dinlemeye geçişin yani nesneleştirici yaklaşımdan öznellik kuramına geçişin, psikanalizin doğuşunda temel belirleyici olduğunu düşünüyorum. Söz konusu iki farklı yaklaşım, iki farklı sınıftan gelen ama

benzer ruhsal acılarla kıvranan kadınlar üzerinde temellenmiştir. Varoştan gelen “deli kadının bedeni” ile “burjuva kadının ruhsallığı” arasındaki fark kurucu bir farktır; psikanaliz bir öznellik kuramı olarak ikincisi üzerinde kurulacaktır. Şimdi, psikanalizin başlangıcında yer alan bu Viyanalı kadınlardan ilki olan ve Anna O takma adıyla anılan Bertha Pappenheim’in öyküsüne bakacağım. Kurucu Vaka Anna O’un öyküsü bize cinsellik-öznellik bağlantısının nasıl kurulduğunu daha somut olarak gösterecektir.

1880 yılında 21 yaşındayken Breuer’in hastası olan ve iki yıl boyunca tedavi gören bu Yahudi kadın iyi eğitilmiş üst sınıf bir aileden geliyordu. Sinirsel öksürük, konuşma bozukluğu, duyu yitimi ve görme bozuklukları gibi bazı histerik belirtilerin yanı sıra halüsinasyonlardan da mustarip olan B. Pappenheim’in tedavisi sırasında, “konuşma kürü” denen yöntem Breuer tarafından ilk kez geliştirilmişti (Freud ve Breuer, 2013, s. 69-95). Freud’un da uzun zaman hastalarına uyguladığı – “katartik” olarak adlandırılan bu yöntem-, Freud’un sonradan geliştireceği serbest çağrışım tekniğinin öncüsü olacaktı. Aslına bakılırsa, konuşma kürünün geliştirilmesi doğrudan Pappenheim’in zorlamasıyla gerçekleşmiş, yani Breuer’i kendini dinlemeye zorlamıştı. Dahası, bu tekniğe adını bizzat Pappenheim vermişti (konuşma kürü ya da baca temizliği) (Roudinesco, 2016, s. 82). Yirmi yıl sonra Breuer, *Histeri Üzerine Çalışmalar*’da hastası hakkında “Zeki ve eğitilmiş olan Anna, hipnotik telkine açık değildi ve sadece tartışmalardan etkileniyordu...ancak türlü öyküler anlattıktan sonra konuşup rahatlayabiliyordu” diye yazacaktı (Freud ve Breuer, 2013, s. 69-70). Ayrıca katartik yöntemin işleyişini de şöyle ifade ediyordu: “tek tek her belirti ayrı ayrı ele alınmış, her birinin ilk ortaya çıktığı durumlar, tersi bir çizgiyle, geriye, ilk ortaya çıktığı ana doğru betimlenmiş ve betimlendiğinde belirti kalıcı olarak yok olmuştur” (Freud ve Breuer, 2013, s. 85). Anna O vakasının psikanalizin doğuşundaki önemi sadece bilinçdışı kavramının ilk kez ifade edilmiş olmasından (bastırma ve direnç olgularına dair önsezilerle birlikte) ya da konuşmaya verilen önemden kaynaklanmaz. Aynı zamanda tedavinin neden sonlandırıldığına dair Freud’un görüşleri (ona göre Anna O, tedavinin sonunda Breuer’e yönelik “aktarım aşkı” geliştirmiş, bunun üzerine Breuer korkup tedaviyi sonlandırmıştır) sonraki aktarım tartışmasının da öncüsü olmuştur (Freud, 2016a, s. 108).

Anna O vakası ile ilgili olarak altını tekrar çizmek istediğim şey, bu vakada Breuer’in geliştirdiği konuşmaya dayalı teknik ile Charcot ve diğerlerinin histeriye yaklaşımları arasındaki derin farktır. Hastalarına derin bir saygı duyan ve iyileştirmeye

inanan hümanist bir aile hekimi olan Breuer ile doktoru kendini dinlemeye zorlayan B. Pappenheim'in bu talihli karşılaşması çok verimli bir sonuç vermiştir. Psikanalist Bella Habib, psikanalizin gizli ebeveyninin Breuer olduğunu öne sürdüğü yazısında, Anna O vakasının kurucu önemini çok iyi açıklar (Habib, 2015). Freud'a göre Breuer'ın başarısının özel nedeninin, onun hasta ile kurduğu özel dostane ilişki olduğunu belirtir. Habib de benzer şekilde Anna O.'nun psikanalizin kurucu metni olmasının nedeni olarak üç şeye dikkat çeker. Ona göre "tıp dünyasında devrim niteliği taşıyan" bu üç temel tutum ile psikanalizin temeli atılmış olur: Birincisi, ilk kez bu vaka ile histerinin tedavisinde beden yerine söz öne çıkmıştır. İkincisi, ilk kez olarak tedavi, doktor ile hasta arasında ortaklaşa girilen bir arkeolojik çalışma ve bir anlam arayışı olarak görülmüştür. Ve nihayet, mahrem olan ya da özel olan sağaltım alanı içinde meşruiyet kazanmaya başlamıştır. Artık "fanteziler, gizli ve yasak düşünceler hor görülmeyecek, aksine onlara yeni ve meşru bir alan açılacaktır". Demek ki burada söz konusu olan şey, mahremiyet üzerinden bir içsellik ve ruhsallığın keşfidir. Ve ayrıca bu keşif sürecinde hastanın aktif rolü ve öznelliği kritik bir rol oynamıştır.

Peki kadın cinselliği ile öznellik arasındaki ilişki neden ve nasıl kurulmaktadır. Bedenden söze ve ruhsal olana geçiş nasıl olmuştur? Gerçi Breuer, Anna O vakasında histerik belirtilerin nedeni olarak cinsel etkenlere işaret etmemiştir. Nitekim sonradan Freud ile aralarının açılmasının nedeni de bu konudaki farklı tutumlarıdır. Yine de Anna O vakasından sonra Freud'un dinlemeye aldığı nevrotik kadın ve erkeklerden duyacağı şey hep cinsellik olacaktır. Cinsellik, öznelliğin keşfinin ardındaki itici güç olarak belirmektedir. Neden böyle olduğunu açıklamak üzere şimdi dönemi karakterize eden cinsellik patlamasına, özel olarak da kadın cinselliğinin patlamasına tekrar dikkat çekeceğim. Bu açıklama bizi tekrar Freud'un öznelliği meselesine götürecektir ve Foucault'un sözünü ettiği ailenin cinselleştirilmesinin (erotikleştirilme) psikanalizin doğuşundaki önemine biraz daha fazla ışık tutacaktır.

Roudinesco, "18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren dizginlerinden kurtulmuş bir kadın hazzının" Freud üzerindeki ikircikli etkisine dikkat çekmiştir. Bir yandan bir büyülenme etkisi söz konusudur. Ona göre bu "tensel arzunun etkisi altındaki genç Freud kadın arzusunun taşması tarafından büyülenmiştir" (Roudinesco, 2016, s. 35). Freud bu kadınlık arzusunu reddetmek değil, onu anlamak ve keşfetmek istemektedir. Öte yandan tehlikeli görünen bu cinselliğin dizginlenmesi yönünde bir dürtü de vardır. Freud'un

zamanında yaygın olan bu “kadın cinselliği istilası” toplumsal imgelemde bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu iki farklı etki arasında kalan Freud, bir yandan aile içindeki tüm ilişkileri erotize ederken, öte yandan cinsel dürtünün varsayılan tehlikesini onu akılcı açıklamaya tabi tutarak dizginlemeye çalışacaktır. Bir başka ifadeyle “erotizasyonun yaratıcı değerinin olumlanması ile kontrol altında tutulması zorunluğu arasındaki... diyalektik, yaşamı ve yapının değişmezlerinden biri olacaktır” (Roudinesco, 2016, s. 35). Roudinesco “cinselliğin açıklanarak kontrol altına alınması” derken, bu açıklamadaki temel stratejinin cinselliğin aile (Yasa ve Hukuk) merkezli açıklanması olduğunu vurgulamak gerekir.

Roudinesco’nun bu saptaması, Foucault’un işaret ettiği cinsellik tertibatı ile evlilik tertibatı arasında sıkışan ailenin erotikleştirilmesinin psikanalizin doğuşundaki kritik önemini somutlaştırır. Bu hattı izleyerek biz de cinsellik ile öznellik arasındaki bağlantıları daha net fark etmeye başlarız. Burada sözkonusu olan, cinselliğin keşfi olmaktan çok, cinsellik merkezli bir öznenin keşfidir. Cinsellik, öznellik kuracak kadar taşmış ve Freud tarafından yaratıcı bir değer olarak olumlanmıştır. Öte yandan, cinselliğin sadece yaratıcı bir arzu ya da bedensel bir güç olarak değil de Ödipal aile ilişkileri içinde kurulan ve gelişen bir şey olarak analiz edilmesi söz konusudur. Böylece cinsellik, insanın insan olma (özneleşme) sürecinin merkezine yerleştirilmiş olacak ve bilinçdışını içeren tüm bir ruhsallığın motor gücü olarak yorumlanacaktır.

Benlik Teknolojisi Olarak Psikanaliz

Son olarak, öznellik meselesini biraz daha aydınlatmak üzere şu soruyu soralım: Peki Foucault’un ileri sürdüğü “benlik teknolojisi olarak psikanaliz” açıklamasını nasıl somutlaştırabiliriz? Burjuvazinin kendi acılarına, cinselliğine ve aile dramlarına eğilmesi, psikanalizin doğuşunda nasıl etkili olmuştur?

Şimdi dikkat çekmek istediğim şey, yukarıda sözünü ettiğim analist-hasta ilişkisinin mahiyeti üzerinde biraz daha durmayı ve “dostane ilişkiye” dikkat kesilmeyi gerektiriyor. İlk olarak Breuer ile B. Pannenheim arasında ve sonrasında Freud ile kadın hastaları arasında gördüğümüz türden “dostane ilişkiler” nasıl mümkün olmuştur? Bu özel-mahrem ilişkiyi mümkün kılan şey, elbette ki öncelikle bu kadınlar ile doktorların aynı burjuva sınıf konumuna sahip olmalarıdır. Bu ortaklığın Freud’un hastalarına özel bir sempati duymasına neden olduğu açıktır. Nitekim Freud çoğu zaman hastalarından

saygılı ve hayran ifadelerle bahsetmiş, hatta bu konuda samimi itiraflarda bulunmuştur. Öyle ki Freud’a göre psikanalitik tedavinin başarılı olmasının en önemli koşullarından birisi, hastanın aktarım yapabilecek kadar güçlü bir kişilik sahibi olmasıdır. Her zaman ve zorunlu biçimde olmasa da bu tür kişilik özellikleri ile zeka ve iyi eğitim arasında bir bağlantı vardır ve bu koşulun özellikle üst sınıftan insanlarda ve kadınlarda yoğunlaşacağını tahmin etmek zor olmaz.

Öte yandan psikanalizin doğuşunda rol alan divandaki kadınların üst sınıf karakterine dikkat çekmekle yetinirsek pek de bir şey açıklamış olmayız. Daha somut olarak bu kadınların kim olduğunu sorduğumuzda ise ilginç bir bilgiyle karşılaşırız. Üst sınıf Yahudi ailelere mensup bu kadınlar, çoğu zaman, psikanalizi geliştiren küçük erkek çevreyle doğrudan bağlantılı olan kadınlardır. Örneğin B. Pappenheim Martha Freud’un arkadaşıydı. Hatta çoğu zaman kendi karıları, kızlarıdır; ya da hiç de az rastlanmayan biçimde sonradan evlendikleri eski hastalarıdır (Roudinesco, 2016, s. 82). Bazı durumlarda, tedaviye alınan hastaların iyileştikten sonra eğitim görüp analist olduğu bile vakidir (G. Jung’un ünlü hastası Sabina Spielrein örneğindeki gibi). Peki bunu söylemek ne anlama gelir? Psikanalizi kuran erkek çevresinin kendi çevrelerindeki kadınları nesneleştirdiğini mi söylemek istiyoruz? Hayır, daha çok, psikanalizi kuran erkek çevrenin, daha geniş bir aile çevresi olarak yapılandığını ve psikanalizin bu özgül sınıfsal çevrenin kendi üzerine eğilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olduğunu vurgulamak istiyoruz. Gerçekten de söz konusu bu küçük Yahudi erkek çevresi, kendi çevrelerindeki kadınlar ve aileleri ile birlikte özel bir sınıfsal çevre oluşturmuşlardı ve kendi aile dramlarını merkeze almışlardı. Demek ki psikanaliz kadın cinselliği üzerine bir konuşma olarak başlamış olmakla birlikte aslında küçük bir çevrenin kadın, erkek, çocuk olarak kendi üzerlerine düşünme pratiği, yani benlik teknolojisi olarak ortaya çıkmıştır. Analiz eden ve edilenin birbirine karıştığı bu özgül çevreyi Roudinesco çok net biçimde tarif eder. Freud’un evinde düzenlenen haftalık toplantılarında bir araya gelen ve “klinik vakalar yanında asıl olarak kendi çalkantılı özel yaşamlarından, Yahudi kimliklerinden, cinsel ve ruhsal sorunlarından, babalarına karşı isyanlarından ve derin melankolilerinden söz eden” bu entellektüel çevre hakkında şunları yazıyor:

Kısacası bir çeşit geniş aile oluşturuyor ve kendileri de zaten onlarla aynı toplumsal sınıftan gelen hastalarına benziyorlardı. Freud içlerinden birçoğunu patolojileri nedeniyle tedaviye aldı, çoğu da yakınlarını bizzat tedavi etme ya da üstadın veya meslektaşlarının muayenesine yönlendirme alışkanlığı edindi. Böylece eşler, sevgililer ve kız kardeşler önce

hasta, daha sonra da terapist olmaya başladı. Bu ilk çevreyi oluşturan kişilerin çocukları ise ancak 1904'ten itibaren fiilen uygulanan Freudcu tedaviyi ilk deneyenler oldu (Roudinesco, 2016, s. 132).

Bu biyografik gözlemler, Foucault'nun benlik teknolojisi olarak psikanaliz derken neyi kastettiğine dair somut bir fikir vermiştir sanıyorum. Burada söz konusu olan bir çevrenin kendi üzerine yeni bir teknikle ve özenle eğilme biçimidir. Öyle görünüyor ki psikanalizin doğuşunda kadın arzusu, kadın cinselliğinin taşması ya da histerik kadın bedeni öne çıkmış olsa da söz konusu erotizasyon kadın bedeni ile sınırlı kalmamış, bu anlamda “kadınsılık” ve “nevrotiklik” doğrudan Freud başta olmak üzere tüm çevrenin erkek öznelerine de bulaşmıştır. Nitekim Freud bunu, uygar toplumda herkesin az da olsa nevrotik olduğunu söyleyerek teslim eder. Böylece ortaya cinsellik ya da kadın cinselliği üzerine bir kuram değil, cinselliği aile dinamikleri içinde yerleştirip oradan bir ruhsallık üreten bir insan öznelliği kuramı çıkmıştır.

Sonuç

Bu yazıda psikanalizin doğuşunda beden, cinsellik ve öznellik arasındaki bağların nasıl kurulduğuna dair bazı saptamalarda bulundum. Buraya kadar söylenenlerden çıkan sonuçlardan biri, psikanalizin kadın bedeni ve cinselliği üzerinde nesneleştirici bir bakışa indirgenmesinin yanlış olacağıdır. Psikanalizin daha ziyade bir özneleştirici pratik olarak görülmesi gerekir. Peki, psikanalizin ataerkil ya da phallus-merkezci bir söylem ve pratik olduğuna dair ta Freud'un kendi zamanından itibaren dile getirilen feminist eleştirilere ne demeli? Elbette ki erkek bakışın kurama ve pratiğe daha başlangıçta nasıl sirayet etmiş olduğu sorusu önemlidir. Başka bir yazının konusu olacak kadar geniş kapsamlı bu soruya dair burada sadece şunu söylemekle yetineyim. Doğuşunda histerik kadın figürü öne çıkmış olsa da Freud'un eseri kadın cinselliği hatta anne merkezli olmamış, daha ziyade erkek çocuk ile baba arasındaki Ödipal ilişki kurama damga vurmuştur. Ancak 1930'larla birlikte Freud'un kuramına yönelik olarak psikanaliz çevrelerinde erkek merkezlilik itirazları yükseldiğinde kadın cinselliği tartışması gündeme gelmiş; Freud da ancak çok geç yaşlarında konuya daha derinden eğilerek kendi kuramının sınırlarının farkına varmıştır. 1930'larda hadım edilme ve penis imrenmesi kavramlarının sorgulanmasıyla başlayan bu tartışma günümüzde de farklı şekillerde sürüyor (Mitchell, 2000). Freud'dan sonra Lacan'da daha belirgin biçimde öne çıkan phallus-merkezci bakışın ne anlama

geldiği sorusu günümüzde psikanalitik feminizmi güdüleyen temel soru olmaya devam ediyor.

Son olarak, burada anlatılan hikâyeden, psikanalizin anlam ve değerine dair çıkaracağımız dersler nelerdir? Psikanaliz doğuşunu bir nesneleştirme-özneleştirme pratiği olarak ele aldığımızda, fallus-merkezli olduğunu saptadığımızda ya da onun sınıfsal karakterine dikkat çektiğimizde tam olarak ne yapmış oluyoruz? Bunları açığa çıkarmak, bu kuramsal ve klinik pratiği değersizleştirmek ya da deşifre etmek anlamına mı geliyor? Bence hiç de öyle değil. Burada yapıbozumun siyasi anlamının ne olduğuna dair çok önemli bulduğum bir tespiti paylaşarak isterim. Butler'ın *Bela Bedenler* kitabında yaptığı bir alıntıda Spivak şöyle diyor: “Benim anladığım kadarıyla yapıbozum bir hatanın ifşası değildir, hele hele diğer insanların hatasının ifşası hiç değildir. Yapıbozumdaki eleştiri, en ciddi eleştiri, fazlasıyla yararlı bir şeyin eleştirisi, onsuz hiçbir şey yapamayacağımızı bir şeyin eleştirisi” (Butler, 2014, s. 43). Bu yazıda ciddi bir yapıbozum analizi yaptığımı iddia etmiyorum elbette, sadece Butler'ın da eserlerinde ısrarlı biçimde dikkat çektiği bir şeyi bir kez daha vurgulamak gerektiğini düşünüyorum. İktidara bulaşmış olmak, öznelliğin de direnişin de vazgeçilmez koşuludur. Bir pratiğin çeşitli iktidar ilişkileri içinde nasıl mümkün olduğunu ortaya koymak ya da göstermek, özneler olarak nasıl kurulduğumuzu anlamak ve bu kuruluşun sınırlarına işaret etmek anlamına gelir. Kısmen psikanaliz yoluyla kurulan ve nasıl işlediği gösterilen söz konusu öznellik, bizim kendi öznelliğimizdir. Psikanalizin feminist ve queer yorumları, bu öznelliği aşmak, başka biçimler icat etmek için gereklidir ancak psikanalizin içinden geçmeden öznelliğin ve direnişin imkanlarının anlaşılması da mümkün değildir.

Kaynakça

- Anzieu, D. (2003). *Freud'un Otoanalizi ve Psikanalizin Keşfi*. Nesrin Tura (Çev.), İstanbul: Metis.
- Breger, L. (2012). *Freud: Görüntünün Ortasındaki Karanlık*. Aslı Biçen (Çev.). İstanbul: YKY.
- Butler, J. (2014). *Bela Bedenler*, Cüneyt Çakırlar ve Zeynep Talay (Çev.). İstanbul: Pinhan.
- Freud, S. ve Breuer, J. (2013). *Histeri Üzerine Çalışmalar*. Emre Kapkın (Çev.). İstanbul: Payel.
- Freud, S. (2014). *Rüyaların Yorumu*. Dilman Muradoğlu (Çev.). İstanbul: Say.
- Freud, S. (2016). *S. Freud Yaşamı ve Psikanaliz*. Kâmuran Şipal (Çev.). İstanbul: Say.

- Freud, S. (2016a). “Özyaşam Öyküsü” *S. Freud Yaşamım ve Psikanaliz* içinde. Kâmuran Şipal (Çev.). İstanbul: Say.
- Freud, S. (2016b). “Psikanalizin Tarihçesi” *S. Freud Yaşamım ve Psikanaliz* içinde, Kâmuran Şipal (Çev.). İstanbul: Say.
- Freud, S. (2016c). “Psikanalizin Kısa Özeti” *S. Freud Yaşamım ve Psikanaliz* içinde, Kâmuran Şipal (Çev.). İstanbul: Say.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. Hülya U. Tanrıöver (Çev.). Ayrıntı, İstanbul
- Habip, B. (2015). “Joseph Breuer: Psikanalizin Gizli Ebeveyni,” 20 Ocak 2015, bellahabip.com/Joseph-breuer-psikanalizin-gizli-ebeveyni (erişim tarihi 2 Şubat 2017).
- Mitchell, J. (2000). *Psychoanalysis and Feminism: A Radical Reassessment of Freudian Psychoanalysis*. New York: Basic Books.
- Phillips, A. (2014). *Freud Olmak: Bir Psikanalistin Gelişimi*. Şahika Tokel (Çev.). İstanbul: YKY.
- Roudinesco, E. (2016) *Kendi Çağından Bizim Çağımıza Sigmund Freud*. Nesrin Demiryontan (Çev.). İstanbul: Metis.
- Strachey, J. (2016). “Sigmund Freud: Hayatı ve Düşüncelerinin bir Özeti” *S. Freud, Yaşamım ve Psikanaliz* içinde, s. 7-65. Kâmuran Şipal (Çev.). İstanbul: Say.